

Prof. dr. Ana Krajnc
Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

Evalvacija v izobraževanju starejših

Učno gradivo za izobraževalce starejših odraslih

Ljubljana, julij 2017

Učno gradivo smo razvili s sofinanciranjem Ministrstva za izobraževanje,
znanost in šport RS

KAZALO VSEBINE

- 1. Kako se evalvacija v izobraževanju starejših razlikuje od evalvacije v formalnem izobraževanju?**
- 2. Pomen evalvacije**
- 3. Temeljna izhodišča evalvacije v izobraževanju starejših**
- 4. Vrste evalvacije**
- 5. Kdo najbolje vrednoti novo znanje?**
- 6. Oblike evalvacije**
- 7. Preverjanje doseganja učnih in dejavnostnih ciljev v izobraževanju starejših**
- 8. Ovrednotenje učnega uspeha je pomembno za študenta in mentorja**

1. Kako se evalvacija v izobraževanju starejših razlikuje od evalvacije v formalnem izobraževanju?

Evalvacijo na kratko in zgoščeno najlaže opredelimo kot proces, v katerem ugotavljamo, kaj in koliko smo se naučili ter kje in kako bomo to znanje lahko najboljše uporabili: zase, za druge, v dobro skupnosti.

Ni izobraževanja brez evalvacije ali ugotavljanja učnih uspehov. To velja tudi za izobraževanje starejših, čeprav opažamo v praksi, da mentorji kdaj to fazo izobraževalnega procesa radi izpustijo. Največkrat zato, ker ne želijo dobiti negativnih odzivov v skupini, s katero se tako lepo razumejo in prevladuje pozitivna socialna klima. Drugi vzrok za to izogibanje je, da si pogosto tudi mentorji predstavljajo evalvacijo kot šolsko obliko ocenjevanja. Strokovnjaki so enotnega mnenja, da šolsko ocenjevanje res ni primerno za odrasle učence in še manj za starejše.

Izobraževanje starejših kot tudi celotno izobraževanje odraslih ni šolski pouk, vendar ima osnovno zgradbo: andragoški cikel. Poleg ugotavljanja potreb po znanju in postavljanja ciljev, programiranja izobraževanja in uresničevanja izobraževalnega programa, je nujni sestavni del andragoškega cikla tudi evalvacija. Pomembno je, da je ne zanemarimo. Gotovo je ta faza izobraževanja zelo občutljiva za medosebne odnose, če ni prav izpeljana in zgodi se, da se strinjajo študentje in mentor, da se to preskoči. Med drugim pa smo se s tem odpovedali glavnemu viru nadaljnje motivacije za učenje.

Evalvacija kot zadnja faza andragoškega ciklusa je pogosto spregledana ali pa vzbuja strahove in se je raje izognemo, da ne pokvarimo dobrega sožitja skupine, ker imamo takoj pred očmi šolsko ocenjevanje. To res ni primerno za odrasle vseh starosti. Koliko se je študent naučil lahko še globlje ugotovimo brez strah vzbujajočih šolskih ocen. Ne pozabimo, da se učita oba: mentor in učenec. Kaj in koliko se je mentor naučil, bi zanimalo tudi člane študijskega krožka. Vsi se učijo in vsi ovrednotijo pridobljeno znanje in uporabo le-tega v praksi.

Prave oblike preverjanja učnega uspeha posameznega študenta ali učne skupine bodo, nasprotno, izvale mnogo pozitivnih čustev pri odraslih učencih in to bo postalo prijetno doživetje.

S. Kvale, norveški strokovnjak s področja psihologije učenja, je napisal zanimivo knjigo *Izpiti in gospostvo*, ki je izšla tudi v slovenskem prevodu. Učitelj je v šoli v primerjavi z učenci pri ocenjevanju v popolnoma nadrejenem položaju. Bolj kot v drugih fazah učnega procesa je učitelj nadrejen avtokrat do podrejenih učencev prav takrat, ko jih ocenjuje. Odrasli in starejši pa so samostojne osebnosti in se ne morejo več spuščati v tako podrejen položaj, kot so otroci v šoli. Zato iz psihosocialnih razlogov tak način ugotavljanja naučenega odklanjajo. (Kvale, 1981)

Če omenite preverjanje znanja pri odraslih in tudi pri starejših, navadno to povzroči splošen preplah. Preveč živi ostajajo tudi v odraslosti vtisi o ocenjevanju v šolskih letih in vrnejo se

razni strahovi pred šolskimi ocenami. Zanimivo, da odraslo kot učeči se bežijo ravno pred tistim, kar bi jih moralo najbolj zanimati: koliko so se naučili, kaj novega že znajo.

Raziskave v mreži Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje nam dokazujejo, da so starejši zelo občutljivi za ustrezne medosebne odnose. Na medsebojne odnose z mentorjem so še veliko bolj občutljivi starejši študentje, ker se jim je družbeni položaj po upokojitvi temeljito zamajal in to doživljajo kot krivico. Občutljivi so na vsako podrejanje in oblastniško vedenje do njih. Ko preverjanju učnih dosežkov damo bolj odraslo in demokratično obliko preverjanja, odkrijejo, da jim je to všeč. Novo znanje je vedno najmočnejša motivacija za nadaljevanje učenja in srečno odkritje, da človek nekaj zmore, kar pred kratkim še ni. Nad pravilnimi oblikami preverjanja naučenega pa se vidno navdušijo, saj želijo vedeti, koliko so se naučili.

2. Pomen evalvacije

Evalvacija prispeva k bolj fleksibilnemu izobraževanju, sprotnemu prilagajanju oblik in vsebin učenja. Prinaša potrebne povratne informacije o tem, koliko truda je potrebno vložiti v to, da bomo znali, kar si želimo. Mentorju in študentu je to v spodbudo in motivacijo. Omogoča izboljševanje celotnega izobraževanja, prilagajanje skupini in posamezniku. Je pomembna spodbuda in usmeritev o možnostih učenja za mentorja in študente.

Če bi mislili samo na končno evalvacijo, bi bilo včasih prepozno, ker bi dobili povratne informacije šele na koncu. Ugotavljanje učnih dosežkov je sproten proces od samega začetka izobraževalnega programa naprej. Mentor lahko hitro opazi, da nekateri študentje bolje in hitreje sprejemajo novo učno snov, drugi imajo na osnovi svojih prejšnjih izkušenj določene zavore, zadržke, pomisleke. Če mentor tega ne ugotovi dovolj hitro in se na to ne odzove, bo izkupiček učenja pri taki osebi zelo skromen. Sprotna evalvacija omogoča mentorju in študentu, da sproti oblikujeta, dopolnjujeta učni proces ter premagujeta ovire za učenje.

V evalvaciji ugotavljamo, koliko je posamezen študent napredoval, ne primerjamo ga z učno skupino in ne prepustimo tekmovalnosti. Zagovarjamo, da je izobraževanje subjektiven proces. In prav je, da je subjektivno tudi preverjanje uspehov. Ko smo podobne oblike preverjanja uporabili pri rednih študentih na fakulteti, so z negotovostjo in strahom gledali na to. Prepričevali smo jih, naj zavržejo strah in počakajo, da bodo sami to doživeli in šele takrat opredelili, kako so se počutili. Po sproščnem preverjanju znanja je med njimi zavladovalo sproščeno navdušenje. »Nekaj povsem novega mi je to. Prvič sem doživel (-a), da mi je bil izpit prijeten. Moram še sam kasneje kot učitelj v redni šoli to poskusiti. Zelo prijeto.«

3. Temeljna izhodišča evalvacije v izobraževanju starejših

Temeljna izhodišča ugotavljanja učnega uspeha pri odraslih in starejših odraslih so:

- ni izobraževanja brez preverjanja,

- mentor naj izniči strah študentov pred preverjanjem, ga spremeni v skupno ugotavljanje, kaj novega znam (in ne, kaj ne znam),
- za preverjanje učnega uspeha je najbolj zainteresiran študent,
- osebni napredek je najboljša motivacija za nadaljnje učenje,
- mentorju je povratna informacija potrebna za nadaljnje delo, odkriva, kaj se je sam naučil,
- ne ugotavljamo neznanja, mentorja in študenta zanima, kaj študent novega zna,
- evalvacija na začetku omogoča postavljenega učnega cilja,
- sprotne evalvacije omogoča spreminjanje izobraževalnega programa in prožnost izobraževalnega procesa,
- končno ovrednotenje pridobljenega znanja nakaže možnosti za uporabo naučenega,
- končna evalvacija ugotavlja, kateri učni cilji so se uresničili in kaj ostaja za naslednji andragoški cikel,
- v izobraževanju starejših se kot pri izobraževanju odraslih nikoli ne poslužujemo šolskih ocen,
- znanje ni samo sebi namen; je predstopnja dejavnosti, zato preverjamo oba cilja: učni in dejavnostni,
- preverjanje naj bo opisno, ustna ali pisna besedna opredelitev učnega uspeha osebe,
- upoštevamo razvoj posameznika, ne primerjamo ga z učno skupino,
- tudi mentor ovrednoti, koliko novega se je naučil, spoznal,
- samoevalvacija je pomemben del ocenjevanja; vsak zase najbolje ve, koliko se je naučil.

4. Vrste evalvacije

Vrste evalvacije glede na faze učenja:

- a) začetna evalvacija je podlaga za dopolnjevanje učnih ciljev, ki jih je strokovno okvirno postavil že mentor, ugotavljanje predznanja študentov, želja po novem znanju in kaj bi radi z novim znanjem dosegli;
- b) sprotne evalvacije omogoča prožno (fleksibilno) izobraževanje, je podlaga za dopolnjevanje učnega programa in oblik izobraževanja, mentorju in študentom omogoča uvid, koliko je napredoval posamezen študent;

c) pri končni evalvaciji preverjamo, koliko smo dosegli na začetku študijskega leta postavljene učne cilje po znanju in novih dejavnostih starejših, kaj nam ostaja iz obravnavane učne snovi še za naslednji andragoški cikel.

Izobraževanje brez evalvacije naučenega ni zaključeno. Zgodi se, da mentorji izpustijo peto fazo evalvacije, a študentje se na to slabo odzovejo. Nočejo, da bi jih nekdo nad njimi in zviška ocenjeval s šolskimi ocenami, testi znanja in točkovanji kot v šoli, ker bi jih to postavilo v podrejen položaj. V študijskem krožku pa so si vsi enaki, vladajo demokratični odnosi, ki jih je potrebno ohraniti tudi pri ugotavljanju učnega uspeha. Študenti hočejo, da bi na primeren način zvedeli, koliko so se naučili, saj jim je to najmočnejša motivacija za nadaljnje učenje in psihološka nagrada za vložen trud. (Kvale, 1981)

Učni uspehi zanimajo tudi mentorja, saj so mu pomembna povratna informacija o tem, koliko je uspel in mu je to tudi priznanje za delo s skupino. Tudi mentor se uči od študentov. Vidi nove vidike učne snovi, sliši nove primere in spoznava vsakega od študentov. Znanje o temi se mu pomembno razširi.

Napačno bi bilo, če bi si vrednotenje znanja pustili samo za na konec. Z njim se srečamo že na samem začetku, ko moramo raziskati, koliko ljudje o temi že vedo, kakšne razlike so med študenti v skupini in kako bomo zaokrožili učni cilj. Deloma je začetno ugotavljanje znanja že pri medsebojnem spoznavanju na začetku. Morda bo moral mentor dopolniti tudi učni program, ker ugotavlja luknje v predhodnem znanju.

Sprotno preverjanje znanja omogoča fleksibilnost cilje, študijskega programa in prilagajanje izvedbenih oblik. Ker v študijskem krožku vlada medsebojno zaupanje in dobri medosebni odnosi, ni sramota, če študentje priznajo neznanje in se ob v neko temo skupaj z mentorjem še posebej poglobijo.

5. Kdo najbolje vrednoti novo znanje?

Vsebina človeka so njegova doživetja in spoznanja, kopičijo se v psihi skozi življenjska obdobja. Starejši ljudje se med seboj najbolj razlikujejo, mnogo bolj, kot mlajši. Čim starejši je človek, tem bolj se razlikuje od ostalih. Zato s sprotnim preverjanjem ugotavljamo, kako posamezni študenti napredujejo. Nekdo od študentov bo morda potreboval več pozornosti ali nove podatke, da bo sprejel znanstvene ugotovitve, če se jim upira osebno izkustvo. Znanje je psihološki proces, tesno povezan z ego-stanji osebe. Mentor bi težko imel štiri ali več študijskih krožkov, ker ga tudi psihološko izčrpavajo. Pouk je šablona socializacije, za vse otroke enaka. Izobraževanje odraslih in tudi starejših pa je individualizirano in usmerjeno na posameznega učenca (learner centered education).

Končno preverjanje naj bo (kot tudi vsa druga preverjanja) prijetno doživetje, preden se člani študijske skupine ob zaključku študijskega leta razidejo.

Koliko so se naučili, najlaže ocenijo člani skupine sami. Mentor jim da iztočna vprašanja, kot so:

- katera pomembna znanja ste letos pridobili?
- kje, menite, da jih boste lahko uporabili?
- katera spoznanja in kje ste jih že uporabili?
- če primerjate zadnje študijsko leto s prejšnjimi, opredelite, koliko ste se letos naučili: zelo veliko, veliko, srednje, malo.

Ne težimo k objektivni sliki o novem znanju. Študentje bodo opisali, kaj to njim pomeni in tako je prav. Naj navedem primer končnega vrednotenja naučenega v študijskem krožku o medosebnih odnosih. Študentka pove, da ji letos največ pomeni novo znanje o »meddoživljaju« po Eriku Bernu, ker je s tem znanjem rešila svoj velik, če že ne življenjski problem. Ponavljale so se situacije, ko je njen mož isto stvar doživljal popolnoma drugače od nje. Vsakokrat se je počutila zelo prizadeto in ponižano, ker je imela občutek, da dela mož to nalašč in jo s tem hoče razdražiti in kaznovati. Po drugi strani z možem že dolgo živita skupaj in meni, da je pošten človek in mu lahko zaupa. Trpela je, ker so se v njej mešala zelo raznolika čustva do njega. Brez predhodnih pričakovanj je odkrila, da predavanja o »meddoživljaju« skokovito odkrivajo razumevanje njenih življenjskih izkušenj z možem. Zato je z dodatnimi vprašanji mentorju preverjala, če snov prav razume. Ko se je ponovno pojavila znana situacija, da sta z možem vsak videla stvari drugače, je na osnovi znanja o meddoživljaju naenkrat spoznala in razumela, da je to edino naravno, saj vsak gleda nek dogodek s svojimi očmi. Če mož tako vztrajno ponavlja svoje videnje, se ji danes zdi celo pozitivno, saj je znak, da vladajo med njima iskreni in zaupljivi odnosi in vsak lahko tudi na glas pove svoje videnje. »To, da se na moža ne jezim več pripisujem letošnjemu novemu znanju in mi je življenje spremenilo. Prej nisem znala ceniti to, kar sem v odnosu z možem že imela.« Drugi študenti v skupini so pomembnost novega znanja opisali z raznolikimi opisi: znam omiliti konfliktno situacijo z otroci, sedaj jih bolje razumem, sedaj znam reči tudi ne, začel sem razlikovati med tistimi opravili, ki jih »moram« in tistimi, ki jih »želim« opraviti (ego stanje starša in ego stanje odraslega). (Bern, 1980)

Primer smo navedli, da bi drugi mentorji videli, kako je mogoče »počlovečiti« preverjanje znanja. Podobno je lahko preverjanje pri računalniških znanjih, tujih jezikih ali drugih študijskih programih. Od mentorja zahteva le malo fantazije, ustvarjalnosti in sposobnost empatije ali vživljanja v ljudi.

6. Oblike evalvacije

Pri ugotavljanju učnega uspeha prožno kombiniramo razne oblike, odvisno od razpoložena v študijskem krožku, ali od tega, katera oblika se pokaže kot najbolj priljubljena in učinkovita. Če se v nekaterih učnih skupinah študenti nočejo samoocenjevati, ker tega še niso navajeni, jih v to ne silimo.

Oblike evalvacije:

- 1/ Mentor pove svoja opazovanja in glasno ugotavljanje pred udeleženci študijskega krožka o napredovanju učne skupine glede na učni cilj pridobivanja znanja in uporabe znanja. Kaj je že doseženo?
- 2/ Opazovanje in ugotavljanje mentorja o napredovanju posameznega študenta;
- 3/ Samoocenjevanje študenta;
- 4/ Skupinski razgovor v študijskem krožku;
- 5/ Ovrednotenje izdelkov študentov (sprotno in končno);
- 6/ Ugotavljanje naučenega po parih, vsak študent pove za svojega soseda in on zanj;
- 7/ Mentor ovrednoti posameznike v skupini in opozori, kaj se bo potrebno še naučiti.

Zelo pomembno je, da študenti sami skupaj z mentorjem ugotavljajo, koliko so se v nekem obdobju naučili. Če bi se mentor postavil v superiorno vlogo ocenjevalca, bi v študijskem krožku porušil zelo dragocene in pomembne demokratične odnose medsebojnega zaupanja, spoštovanja in enakopravnosti. Kljub temu ima mentor kot strokovnjak vodilno vlogo. Poleg lastnega občutka študenti želijo, da jih oceni in pove še svoje mnenje. Če se samoocena ne razlikuje preveč od mentorjevega mnenja, vlada splošno zadovoljstvo. Starejši študenti so kritični učenci, zato so pripravljeni sprejeti tudi kritiko, če je smiselna, konstruktivna in podana na pozitiven in spoštljiv način. Rušilne in maščevalne kritike pa doživljajo kot osebno krivico. Zatorej pohvalite vsakega za to, kar se je naučil in pokažite, da ste to zaznali in vsakega od njih posebej spremljali.

7. Preverjanje doseganja učnih in dejavnostnih ciljev v izobraževanju starejših

Pri evalvaciji v izobraževanju starejših ugotavljamo, koliko in kako smo uresničili oba cilja: učni in dejavnostni.

1) Učni cilj: znanje

- ugotavljanje, kaj novega znajo,
- smo dosegli učni cilj, ki si ga je skupina na začetku zastavila,
- se je posamezen študent naučil, kar je v začetku pričakoval,
- je mentor zadovoljen z doseženim znanjem,
- povečanje človeškega kapitala (toliko veljaš, kolikor znaš).

2) Dejavnostni cilj: uporabnost znanja

- ugotavljanje, ali so študenti ob znanju razvili ustrezna stališča za delovanje,
- oblikovanje skupnih predlogov za uporabo znanja (možnosti v lokalnem okolju in širše),

- namen, kje bo znanje uporabil posamezen študent (zamisli, želje),
- povečanje socialnega kapitala (nova poznanstva, novi odnosi).

Izobraževanje je ciljno naravnan proces in ni izobraževanja brez ovrednotenja doseženih učnih uspehov. Kot vemo, je vsako izobraževanje podvrženo sprotnemu in končnemu vrednotenju učnih dosežkov. Brez tega ne bi vedeli, koliko in kako smo se z novim znanjem pomikali do učnega cilja. Pri izobraževanju odraslih je ovrednotenje učne uspešnosti drugačno od ocenjevanja v šolski praksi.

8. Ovrednotenje učnega uspeha je pomembno za študenta in mentorja

Vsako novo znanje je najmočnejša spodbuda za nadaljnje izobraževanje. Ima pa tudi močnejše psihološke posledice, saj vpliva na samopodobo otroka, odraslega in starejšega. Profesor Leo Foernig, takratni direktor Pedagoškega inštituta v Genevi, je že leta 1978 na konferenci začel svoje uvodno predavanje z nenavadno tezo za udeležence (med katerimi je bila tudi avtorica tega prispevka): »Slabih učencev ni. Lahko so le slabi učitelji.« Neznanje je neuspeh učitelja. Kitajci se pri javnih nastopih najprej zahvalijo učitelju, ki jih je uspel naučiti, kar znajo. Kitajci se tudi v pregovoru spomnijo učitelja: Največja sreča v življenju človeka je, če naleti na sebi primerne učitelja. Z dodatnim razmišljanjem in opazovanjem andragoške in pedagoške prakse moramo dati Leonu Foernigu prav. Seveda mu ugovarjajo mnogi učitelji, da niso odgovorni za (ne-)znanje študentov, če se ti nočejo učiti. Ravno to je dokaz, da so odgovorni, ker niso prepoznali potrebe študenta, da ga je najprej potrebno motivirati za izobraževanje. Tudi to je del učiteljevih ali mentorjevih nalog. Po dolgoletnem pedagoškem delu na univerzi so se mi bivši diplomanti zahvalili predvsem za to, da sem jih znala tekom študija navdušiti za andragogiko. Ostalo so sami naprej odkrivali in se učili. Z leti strokovnega dela so odkrili, kako pomembno je to za njihovo kariero.

Evalvacija, ugotavljanje učne uspešnosti, naj ne bo povezana s strahovi, tremo, sramom pred skupino, če izpostavimo posameznega študenta. Pod vplivom negativnih čustev res ne more nihče pokazati, kaj zna. Ovrednotenje pridobljenega znanja naj bo spontano v obliki razgovora. Pomembno je, da se študent zaveda in pove tudi to, kar še ne ve. Opredeli, kako in katera znanja je že uspel tudi uporabiti. Pri študijskem programu »medosebni odnosi« občasno med študijskim letom, najbolj pa ob zaključku študijskega leta študenti opredelijo, kaj je na njih v tem študijskem letu napravilo največji vtis. Kaj je zanje najbolj pomembno. Koliko so novo znanje že uporabili in kje v medosebnih odnosih. Kaj lahko z znanjem izboljšajo? Tak razgovor obrne pozornost na študenta in je lahko prijeten zaključek študijskega leta z evalvacijo brez ocen in testov.

Kaj zna, bo najbolje opredelil študent sam, na pobudo in v organizaciji mentorja. Brez vmesnih ovir (mentorjevih vprašanj, testov znanja) bo povedal, kaj je pri sebi sam odkril. Skupinski razgovor pa da misliti tudi ostalim študentom, da se začno zavedati nekaterih novih znanj ali spretnosti, da popolneje doživijo svoj uspeh učenja in zagledajo širše možnosti za uporabo novega znanja.

Mentorja zanima evalvacija učnih uspehov kot povratna informacija. Iz odgovorov se mu strukturirajo za študente bolj in manj pomembna znanja, večja ali manjša učna uspešnost ga zanimajo predvsem zaradi nadaljnjega dela v izobraževanju. Hoče vedeti, kako uspešen je kot mentor in kaj bi še lahko izboljšal. Možnost ima, da v odgovorih študentov odkrije tudi kako svojo težavo, napako, napačno stališče. Brez evalvacije učne uspešnosti je mentor v praznem prostoru in se teže orientira pri prihodnjem izobraževalnem delu. Evalvacija je obvezen del izobraževanja starejših in učenje je okrnjeno, če jo izpustimo. Zanja sta zainteresirani obe strani: mentor in študenti.

Pogosto spoznanje andragogov je, da premalo posvečajo pozornosti prav motivaciji za izobraževanje in prebujanju osebne vedoželjnosti, pomaga strokovnjaku, da se razbremeni prekomernega podajanja učne snovi, saj je znanje večinoma dostopno na internetu, v knjigah itd. Preusmeritev od posredovanja podatkov in golega znanja na osebno motiviranje študentov poveča ugled mentorjev. Tiha ocena učne uspešnosti je tudi odločitev študenta, ali bo naslednje leto nadaljeval z isto študijsko temo.

Tekom izobraževanja se neprestano uči tudi mentor. Spoznava študente, izzivajo ga, da poglobi del predavanj ali posamezno temo ter iz njihovih povratnih informacij odkriva, kje vse lahko znanje uporabijo. V uspešnem izobraževanju se uči oba: mentor in študent.

Literatura:

Bern, Erik (1980). *Koju igru igraš?* Založba Beoknjiga. Beograd

Krajnc, Ana (2016). *Starejši se učimo. Izobraževanje starejših v teoriji in praksi.* Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje. Ljubljana

Kvale, Steinar (1981). *Izpiti in gospostvo.* Založba Krtina. Ljubljana